

УДК 336.71

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Діана Володимирівна ШИЯН

асистент кафедри фінансів та кредиту Севастопольського інституту банківської справи УБС НБУ (м. Київ)

E-mail: shyian-diana88@mail.ru

Анотація. В статті розкрито організаційно-методичні аспекти формування механізму фінансової безпеки банківської системи. Автором запропоновано визначення механізму через систему економічних відносин. Виділено структурні компоненти механізму забезпечення фінансової безпеки. Наведено способи організації економічних відносин у сфері забезпечення банківської безпеки із визначенням суб'єктів, об'єктів таких відносин, фінансових інтересів, які підлягають захисту в таких відносинах, а також конкретних інструментів.

Аннотация. В статье раскрыты организационно-методические аспекты формирования механизма финансовой безопасности банковской системы. Автором предложено определение механизма через систему экономических отношений. Выделены структурные компоненты механизма обеспечения финансовой безопасности. Приведены способы организации экономических отношений в сфере обеспечения банковской безопасности с определением субъектов и объектов таких отношений, финансовых интересов, подлежащих защите в таких отношениях, а также конкретных инструментов.

Ключові слова: механізм фінансової безпеки, фінансові інтереси, банківський нагляд, банківське регулювання, фінансовий моніторинг.

Ключевые слова: механизм финансовой безопасности банковской системы, финансовые интересы, банковский надзор, банковское регулирование, финансовый мониторинг.

Постановка проблеми. Найважливішими особливостями сучасного етапу розвитку економіки є поглиблення процесів фінансової глобалізації, розширення асортименту фінансових послуг, розвиток інформаційних та інноваційних технологій, консолідація капіталу тощо. У таких умовах істотно збільшується можливість виникнення негативних змін зовнішнього та внутрішнього середовища банківської системи. Зокрема, істотної шкоди банкам та системі в цілому можуть завдати лобіювання інтересів певних суб'єктів бізнесу, непартнерські дії клієнтів, проведення агресивної політики конкурентами, протиправні та непрофесійні дії персоналу банків і т. д. Саме тому надзвичайно актуальною є проблема забезпечення фінансової безпеки банківської системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам фінансової безпеки присвячено праці вчених-економістів О. І. Барановського [1], О. Василика, І. І. Д'яконовій, М. Єрмошенка [2], В. В. Коваленко [3, 4], А. І. Сухорукова [5] тощо, у яких розроблено понятійний апарат, визна-

но роль фінансової безпеки банківської системи як найважливішої складової економічної безпеки країни, проведено класифікацію негативних чинників, розглянуто деякі індикатори, що визначають рівень фінансової безпеки банківської системи.

Але попри високу досліджуваність цього питання, слід зазначити, що у науковій літературі практично невизначений термін «механізм забезпечення фінансової безпеки»; відсутня єдина система методів забезпечення безпеки, не визначена структура механізму забезпечення фінансової безпеки банківської системи тощо.

Метою статті є розкриття організаційно-методичних аспектів формування механізму забезпечення фінансової безпеки банківської системи.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. З економічної точки зору сутність забезпечення фінансової безпеки можна розкрити через систему економічних відносин, які складаються між суб'єктами економіки з приводу задоволення певних потреб в умовах обмеженості ресурсів. Оскільки фінансова безпека являє со-

бою здатність банківської системи протистояти загрозам, тому під забезпеченням фінансової безпеки, на нашу думку, слід розуміти сукупність економічних відносин, що складаються з приво-

ду формування такої здатності в умовах обмеженості трудових, фінансових, матеріальних ресурсів (рис. 1).

Рис. 1. Структура забезпечення фінансової безпеки банківської системи

При розгляді організаційно-методичних аспектів формування механізму забезпечення фінансової безпеки банківської системи, перш за все, необхідно дослідити сутність такого механізму.

Аналіз літературних джерел виявив, що серед науковців тлумачення терміну «механізм забезпечення фінансової безпеки» найчастіше зустрічаються щодо окремих банків, підприємств, рідше – щодо держави. Водночас досліджуваний нами термін «механізм забезпечення фінансової безпеки банківської системи» у науковій літературі практично не визначений.

Найбільш поширеним, універсальним (застосовуваним як до окремого банку, підприємства, так і до держави в цілому) є визначення механізму забезпечення фінансової безпеки як системи організаційних, фінансових та правових заходів впливу, спрямованих на своєчасне виявлення, попередження, нейтралізацію та ліквідацію загроз [1-6; 7, с. 129].

Оскільки забезпечення фінансової безпеки з

економічної точки зору являє собою економічні відносини, що складаються з метою формування здатності протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам в умовах обмеженості ресурсів, то під механізмом забезпечення фінансової безпеки банківської системи будемо розуміти сукупність способів організації економічних відносин, застосовуваних суб'єктами забезпечення фінансової безпеки з метою захисту банківської системи від зовнішніх та внутрішніх загроз в умовах обмеженості ресурсів.

Структура механізму забезпечення фінансової безпеки достатньо складна. Вона повинна складатися із різних елементів, що відповідатимуть різноманітності відносин у цій сфері.

Першим елементом такого механізму, на нашу думку, повинні бути фінансові інтереси, саме на їхній захист націлене забезпечення фінансової безпеки банківської системи. Система фінансових інтересів включає:

- інтереси кредиторів: отримання вкладниками максимального прибутку від надання позич-

кового капіталу у тимчасове користування банкам;

- інтереси позичальників: максимізація корисності або максимізація прибутку позичальників за рахунок використання грошової вартості, отриманої від банків на умовах платності та поверненості;

- інтереси банків: отримання банками максимального прибутку від здійснення своєї діяльності;

- інтерес центрального банку: стабільність національної валюти;

- інтереси суб'єктів економіки: повне задоволення потреб економіки в грошовій масі.

Наступним елементом механізму, на нашу думку, є суб'єкти, об'єкти та предмет відносин забезпечення фінансової безпеки. Суб'єктами відносин забезпечення банківської безпеки, перш за все, є банки та центральний банк, а також органи регулювання та нагляду (якщо вони не є структурними підрозділами центрального банку). До числа суб'єктів відносин забезпечення фінансової безпеки можуть бути віднесені й інші особи, державні органи, якщо їхні дії спрямовано на формування здатності банківської системи протистояти загрозам.

Об'єктом відносин забезпечення фінансової безпеки банківської системи є елементи внутрішнього та зовнішнього середовища банківської системи. Предметом таких відносин виступають загрози з боку внутрішнього та зовнішнього середовища. Саме на їхнє виявлення, запобігання, нейтралізацію та протидію і спрямована дія суб'єктів забезпечення фінансової безпеки банківської системи.

Загрози з боку зовнішнього середовища можна умовно поділити на дві групи: фактори прямого та опосередкованого впливу. Джерелами небезпеки щодо факторів прямого впливу, на нашу думку, є такі: клієнти, конкуренти, злочинні угруповання, інфраструктура, держава, органи регулювання та нагляду за діяльністю банків, нерезиденти. Такі категорії суб'єктів формують найближче оточення банків, з ними банки вступають у ділові стосунки, тому саме вони вчиняють найсуттєвіший вплив. Джерелами небезпеки стосовно факторів опосередкованого впливу є фінансовий ринок, правове, загальноекономічне, соціально-політичне, науково-технологічне та природне середовище. Вони опосередковано впливають на банківську систему, створюючи певні умови її функціонування та розвитку.

Джерелами внутрішніх загроз банківської

системи можуть бути центральний банк, банки другого рівня, а також внутрішнє середовище банків, зокрема, менеджмент, організаційна структура, система технологій, інсайдери, персонал, корпоративна культура.

Наступним блоком елементів досліджуваного механізму є певні способи організації відносин забезпечення фінансової безпеки банківської системи. Серед науковців поширена думка, згідно з якою з метою забезпечення захисту банківської системи від негативного впливу факторів застосовуються такі методи: банківське регулювання та банківський нагляд [3, 4, 6, 8], система страхування депозитів [8], банківський зовнішній аудит [9].

Останнім часом, у зв'язку із поглибленням фінансової глобалізації, широкого розповсюдження набули процеси відмивання грошей та фінансування тероризму. Експерти Міжнародного валютного фонду відзначають, що відмивання доходів пов'язане з цілим рядом макроекономічних наслідків, включаючи непередбачену зміну попиту на гроші, збільшення масштабу коливань міжнародних потоків капіталу і курсів валют, ризики для стабільності фінансових установ і фінансових систем [10]. Тому, з метою забезпечення фінансової безпеки банківської системи високої актуальності набуває необхідність застосування комплексу заходів у сфері боротьби з відмиванням кримінально одержаних доходів.

Таким чином, з урахуванням поглядів науковців, а також сучасних тенденцій та особливостей розвитку банківської системи, вважаємо за потрібне у складі механізму забезпечення фінансової безпеки виділити такі способи організації досліджуваних відносин: банківське регулювання, банківський нагляд, страхування банківських депозитів, банківський аудит, фінансовий моніторинг.

Згідно з Законом України «Про Національний банк України» № 679-XIV від 20.05.1999 р., **банківське регулювання** – одна із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства. Мета банківського регулювання збігається із загальною метою забезпечення фінансової безпеки банківської системи, отже передбачає захист всіх зазначених вище категорій фінансових інтересів. Суб'єктами відносин у сфері банківського регулювання є центральний банк

або інший уповноважений орган (міністерство, комісія, тощо) та банківські установи. Банківське регулювання спрямоване на мінімізацію негативного впливу усіх загроз, що генеруються елементами внутрішнього та зовнішнього середовища банківської системи. Предметно – об'єктна орієнтація різнилась лише при застосуванні відповідних інструментів.

Банківське регулювання передбачає розробку та затвердження нормативних актів, які регламентують діяльність банків, у вигляді інструкцій, положень, директив тощо. Таким чином, до інструментів банківського регулювання можна віднести: встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків, встановлення обов'язкових економічних нормативів діяльності банків, санкції за порушення встановлених вимог і т. ін.

Відповідно до вищезгаданого Закону України «Про Національний банк України» **банківський нагляд** – це система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими фінансово-кредитними установами законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку.

Так само як і у випадку з банківським регулюванням мета банківського нагляду збігається із загальною метою забезпечення фінансової безпеки банківської системи, отже передбачає захист усіх зазначених вище категорій фінансових інтересів. Зарубіжна практика організації наглядової діяльності показує, що суб'єктами відносин у цій сфері є центральний банк, або інший уповноважений орган, та банківські установи. В Україні започатковано інституційну модель банківського нагляду та регулювання. Повноваження у здійсненні наглядової діяльності покладено на Національний банк України.

Незалежно від особливостей організації банківського нагляду в різних країнах, його складові компоненти є однаковими. До них слід віднести: проведення тематичних або комплексних перевірок (виїзних та дистанційних) діяльності банків з підготовкою висновків, з рекомендаціями щодо виправлення виявлених порушень; застосування заходів впливу при порушенні банківського законодавства [4, с. 513]. Слід зазначити, що аналіз діяльності банків, який здійснюється в ході проведення виїзних та дистанційних перевірок, дає можливість виявляти та оцінювати масштаби негативного впливу факторів внутрішнього та

зовнішнього середовища банківської системи, а сукупність заходів впливу, які застосовуються до банків за виявлені порушення законодавства, забезпечує контроль дії цих факторів.

Страхування банківських депозитів забезпечує захист вкладників банків від ризику втрати своїх депозитів у випадку банкрутства банків, і таким чином, сприяє підвищенню довіри до банківських установ. Основними суб'єктами таких відносин є страховик – орган чи установа, що згідно із законодавством створює та розпоряджається страховим фондом, та страхувальники – банки, які здійснюють відрахування до страхового фонду. Можуть бути задіяні й інші особи, зокрема держава, у випадку поповнення страхового фонду за рахунок бюджетних коштів, центральний банк тощо.

В Україні систему страхування депозитів було започатковано в 1998 р. Основними рисами цієї системи є обов'язковість страхування, страхування тільки депозитів фізичних осіб, фіксована ставка відрахувань, обмежена сума відшкодування депозиту.

Правові, фінансові та організаційні засади функціонування системи гарантування банківських вкладів в Україні встановлено Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» № 4452-VI від 23.12.2012 р. Згідно із законом, установою, що виконує спеціальні функції у сфері гарантування вкладів фізичних осіб, є Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Основними завданнями фонду в цій сфері є акумулювання коштів, отриманих з різних джерел, контроль за повнотою і своєчасністю перерахування зборів кожним учасником; інвестування акумульованих коштів у державні цінні папери України; здійснення заходів щодо організації виплат відшкодувань за вкладом в разі прийняття рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку. Учасниками фонду є банки, які набувають статусу учасника фонду в день отримання ними банківської ліцензії.

Банківський зовнішній аудит являє собою комплексну перевірку результатів фінансово-господарської діяльності банків, яка здійснюється незалежними висококваліфікованими спеціалістами в галузі аудиту і передбачає правове, економічне та бухгалтерське оцінювання даних фінансових звітів, що надаються для публікації або вищим організаціям [9].

У механізмі забезпечення фінансової безпеки банківської системи банківський аудит виконує функцію захисту інтересів акціонерів і вкладни-

ків банків від помилок управління. Учасниками відносин у цій сфері є: аудиторська фірма (аудитор), що проводить аудиторську перевірку; банк, діяльність якого підлягає дослідженню; а також орган банківського нагляду, який висуває певні вимоги до здійснення обов'язкових аудиторських перевірок банків, отримує висновки незалежних аудиторських організацій про результати діяльності банків.

З метою запобігання та протидії використанню банківської системи в схемах відмивання незаконно одержаних доходів та фінансування тероризму, застосовується комплекс заходів, який у вітчизняному науковому та офіційному категоріальному стилях отримав назву **фінансовий моніторинг**. В цілому, процедури фінансового моніторингу забезпечують виявлення фінансових операцій, пов'язаних з процесами відмивання грошей та фінансування тероризму; перешкоджають використанню злочинно одержаних доходів; створюють додаткові механізми для виявлення предикатних злочинів; забезпечують притягнення до відповідальності осіб, винних у скоєнні таких злочинів.

Система фінансового моніторингу є складною та багаторівневою. Згідно із ЗУ «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» № 249-IV від 28.11.2002 р.,

суб'єкти фінансового моніторингу розподілено на дві групи: суб'єкти первинного фінансового моніторингу та суб'єкти державного фінансового моніторингу. Суб'єкти первинного фінансового моніторингу забезпечують виявлення операцій, які підлягають фінансовому моніторингу шляхом порівняння нормативно закріплених ознак з ознаками операцій, які проводять їхні клієнти. До них належать банки та небанківські фінансові установи, а також інші юридичні та фізичні особи, які відповідно до законодавства здійснюють чи обслуговують фінансові операції.

Суб'єкти державного фінансового моніторингу забезпечують перевірку вищевказаної інформації про зв'язок фінансових операцій з легалізацією доходів, здобутих злочинним шляхом, а також здійснюють регулювання та нагляд за діяльністю суб'єктів первинного фінансового моніторингу. До них належать Національний банк України, Міністерство юстиції України, Міністерство транспорту та зв'язку України, Міністерство економіки України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг; Державна служба фінансового моніторингу.

Таким чином, структуру механізму забезпечення фінансової безпеки банківської системи України можна представити у вигляді таблиці 1.

Таблиця 1

Елементна структура механізму забезпечення фінансової безпеки банківської системи України

Спосіб організації відносин безпеки	Фінансові інтереси, які підлягають захисту	Загрози, які підлягають нейтралізації (об'єкти та предмет забезпечення)	Суб'єкти забезпечення фінансової безпеки	Інструментарій забезпечення фінансової безпеки
Банківське регулювання	Всі	Всі	НБУ Банки	Прийняття нормативно-правових актів
Банківський нагляд	Всі	Всі	НБУ Банки	Дистанційний аналіз Інспекційні перевірки
Страховання банківських депозитів	Вкладники	Клієнти (довіра до банків)	ФГВФО Банки НБУ Держава	Страхові відносини
Банківський аудит	Вкладники Банки	Внутрішнє середовище банків (прорахунки в управлінні)	Аудиторські фірми Банки НБУ	Аудиторська перевірка
Фінансовий моніторинг	Всі	Кримінальні структури (відмивання грошей та фінансування тероризму)	Банки НБУ ДСФМУ Право-охоронні органи	Аналіз фінансових операцій Нагляд за дотриманням законодавства особами, що аналізують операції Притягнення до відповідальності винних осіб

Висновки. Таким чином механізм забезпечення фінансової безпеки банківської системи являє собою сукупність способів організації економічних відносин, застосовуваних суб'єктами забезпечення фінансової безпеки з метою захисту банківської системи від зовнішніх та внутрішніх загроз в умовах обмеженості ресурсів. Структура механізму забезпечення фінансової безпеки достатньо складна. Вона складається із різних елементів, що відповідають різноманітності відносин у цій сфері. Першим елементом механізму є фінансові інтереси, на захист яких націлене забезпечення фінансової безпеки банківської системи. Наступним елементом механізму є суб'єкти, об'єкти та предмет відносин забезпечення фінансової безпеки. Окремим блоком елементів механізму є певні способи організації відносин забезпечення фінансової безпеки банківської системи, зокрема такі: банківське регулювання, реєстрація та ліцензування банків, банківський нагляд, страхування банківських депозитів, банківський аудит, фінансовий моніторинг. Організація відносин у такі способи дає можливість забезпечити захист банківської системи від внутрішніх та зовнішніх загроз, і таким чином досягти стабільного функціонування та розвитку банківської системи.

Список використаних джерел

1. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія, оцінка та механізм забезпечення) [Текст] : монографія / О. Барановський. — К. : КНТЕУ, 2004. — 759 с.
2. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М. Єрмошенко. — К. : КНТЕУ, 2001. — 309 с.
3. Коваленко В. В. Стратегічне управління фінансовою стійкістю банківської системи: методологія і практика [Текст] : монографія / В. В. Коваленко. — Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010 р. — 228 с.
4. Розвиток банківської системи в умовах формування нової архітектури фінансового ринку [Текст] : монографія / за ред. В. В. Коваленко. — Одеса : Атлант, 2012. — 765 с.
5. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України [Текст] / за ред. А. І. Сухорукова. — К. : Національний інститут проблем міжнародної безпеки, 2003. — 64 с.
6. Фінансова безпека підприємств і банківських установ [Текст] : монографія / за заг. ред. доктора ек. наук, професора А. О. Єпіфанова

ва [А. О. Єпіфанов, О. Л. Пластун, В. С. Домбровський та ін.]. — Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. — 295 с. — ISBN 978-988-8958-50-2.

7. Шевченко І. Л. Особливості формування механізму забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств [Текст] / І. Л. Шевченко // Стратегія економічного розвитку України. — 2009. — № 24-25. — С. 128-134.

8. Артеменко Д. А. Механизм обеспечения финансовой безопасности банковской деятельности [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.dissert.h10.ru/artemenkoDA.html> (04.04.2014 р.).

9. Садекова А. М. Роль зовнішнього аудиту в забезпеченні стабільності функціонування банківської системи України [Електронний ресурс] / А.М. Садекова. — Режим доступу : http://www.rusnauka.com/7_NMIW_2009/Economics/42526.doc.htm (02.04.2014 р.).

10. Schott, P. A. Reference Guide to Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism. Second Edition and Supplement on Special Recommendation IX [Text] / Paul Allan Schott. — Washington : The World Bank, 2006. — Pp. 292. — ISBN 0-8213-6513-4.